

Csillagásztörténet

Neves csillagászok és a hazai könyvkiadás

A hazai könyvkiadás évi tízezer kötetes kínálatáról (pl. aluljáró-irodalom, asztrológia, okkultizmus, UFO-k) mindenkinek lehet saját véleménye, de tény, hogy évente 10–15 kötet csillagászati (és írkutatói) szakirodalom is megjelenik. Ez nagyrészt mai külföldi szerzők fordításából, kisebbrészt hazai szerzők műveiből áll. A középkortól napjainkig magyar nyelven kb. 1300 csillagászati könyv jelent meg. Elgondolkoztató annak vizsgálata, hogy ennyi könyv között hány foglalkozik az egyetemes kultúrában oly nagy szerepet játszó csillagászok életével, korával, sikereivel, kudarcaival, műveik szövegének közlésével.

Az "Öt Nagy" csillagász könyvei

Elsőként az egyetemes csillagászat reneszánsz korában élt nagyjainak (Kopernikusz, Bruno, Kepler, Brahe, Galilei) a hazai olvasóhoz eljutott műveit vizsgáljuk. Az ismeretterjesztő könyvek kisebb-nagyobb terjedelemben valamennyit megemlítik. A csak róluk szóló monográfiák száma már kevesebb.

Kopernikusz (1473–1543) életéről az első külön kötetet Herczeg Tibor írta (Bp. 1954. Művelt Nép). Kopernikusz születésének 500-adik évfordulójára öt könyv is megjelent. Adamczewski, Jan: Kopernikusz és kora (Varsó, 1972. Lengyel Kultúra). Bienkowska, Barbara szerkesztésében Kopernikusz és kora. 1473–1543. (Bp. 1973. Gondolat) címmel, ez utóbbiban tíz tanulmány található. Rusinek, Michal: Kopernikusz. Életrajz és korrajz (Bp. 1973. Móra). Öt magyar szerző (Szabó Árpád, M. Zemlén Jolán, Vekerd

László, Ponori Thewrewk Aurél, Róka Gedeon) állított össze egy kötetet Kopernikusz emlékére (Bp. 1973. TIT) címmel, és Kulin György Kopernikusz élete és munkássága (Bp. 1973. TIT) című vékony füzetet zárta a sort. Azóta külön tanulmány életéről, munkásságáról nem jelent meg. Ami pedig legfontosabb művét, az 1543-as *De revolutionibus orbium coelestium libri VI.* (Az égi pályák körforgásáról hat könyvben) hazai helyzetét illeti: a kerek évfordulóra hasonló kiadásban, az eredeti latin szöveg facsimile közlésével kiadták (Bp. 1973. Tánácsics) 3300 példányban, 43x65 mm-es minikönyvben. Ebben nincs meg a mű magyar szövege, a kiadók mégis kellően tisztelgettek Kopernikusz emlékének. Sajnálatos viszont, hogy a csillagászat ezen kiemelkedően fontos műve a mai napig sem olvasható magyarul.

Giordano Bruno (1548–1600) életrajzát Szemere Samu jelentette meg (Bp. 1917. MTA) Giordano Bruno címmel. Ismeretlen szerzőtől származik a Giordano Bruno és az inkvizíció (Bp. 1952. Szikra) c. könyv. Majd Raffy Ádámól két regényes életrajz következett, Ha Giordano Bruno naplót írt volna... Történelmi regény (Bp. 1957. Gondolat) és A máglya. Giordano Bruno életregénye (Bp. 1962. Szépirodalmi) címmel. Azóta nem jelent meg újabb életrajza.

Bruno két legfőbb műve 1584-ben jelent meg. *De la causa, principio ed uno* (Az okról, elvről és egyről); *De l'infinito, universo e mondi* (a végtelenről, a világegyetemről és a világokról). Ezek magyarul is megjelentek. Giordano Bruno párbeszédei. Az okról, elvről

és az egyről és A végtelenről, Világ egyetemről és a világokról (Bp. 1913. Franklin) címmel, Szemere Samu fordításában. Ugyanez megjelent a Magyar Helikon sorozatban (Bp. 1972. Európa) és a napokban a Téka sorozatban (Bukarest, 1990. Kriterion). Megjelent még Szauder József szerkesztésében: Giordano Bruno válogatott dialógusai (Bp. 1950. Hungária) is, amely nem a teljes műveket közli.

Johannes Kepler (1571—1630) életének csak regényes feldolgozásai jelentek meg magyarul. Erre talán kalandos élete szolgáltatott okot. Az első az 1930-as években jelent meg: Saile, Olaf: Kepler. Regény (Bp. é.n. Stadium). Majd Rosemarie Schuder kétkötetes regényes életrajza következett: A boszorkány fia. Regényes életrajz. Kepler János életregénye 1. (Bp. 1961. Kossuth) és Az ördög malmában. Regényes életrajz. Kepler János életregénye 2. Az első részt 1988-ban, a második részt 1989-ben a Kossuth Kiadó ismét megjelentette. Egy magyar író is megírta Kepler életrajzát. Száva István: Az ég törvénye. Johannes Kepler élete (Bp. 1965. Móra) címmel a Nagy emberek élete sorozatban, ezt azután 1973-ban ismét kiadták. Egy fiatal ír regényíró könyve a legújabb életrajz: Banville, John: Kepler. Regény. (Bp. 1983. Európa). Ez a Modern Könyvtár sorozat kötete. Olyan könyv, amely tudománytörténeti alappsággal s nem csak regényes formában mutatná be Kepler életét, még nem jelent meg magyarul.

Ami pedig legfontosabb műveit illeti: az 1596-os Prodomus dissertationum cometographicum continens mysterium cosmographicum, az 1609-es Astronomia nova, az 1619-es Harmonices mundi, az 1627-es Tabulae Rudolphinae magyarul nem jelent meg.

Tycho Brahe (1546—1601) személyét sokszor említik a Keplerrel foglalkozó könyvek, ha nem is túl hízélgő formában. Életrajza külön könyvben nem jelent meg, pedig ő volt a távcső feltalálása előtt élt

legnagyobb megfigyelő csillagász. Élete, észlelései, műszerei megérdemelnének egy könyvet.

Főbb művei, az 1573-as De nova et nullius aevi memoria prius visa Stella, az 1588-as De mundi aetherei recentioribus phaenomenis és az 1602-es Astronomiae instauratae programmata nem olvashatók magyarul.

Galileo Galilei (1564—1642) életrajz magyarul elég kevés jelent meg. Geymonat, Ludovico: Galileo Galilei (Bp. 1961. Gondolat) és Száva István: A hiúz a napba néz. Galilei életregénye (Bp. 1962. Móra) című két könyv jelent meg erről; az utóbbit 1972-ben és 1977-ben is kiadták. De Galilei sűrűbben is foglalkoztatta a filozófusokat és a tudománytörténészeket, mert 1910-ben Lukács József A Galilei-kérdés, 1958-ban M. Zemplén Jolán A Galilei-pör, 1969-ben Vekerdí László Kalandozás a tudományok történetében — A Galilei-pör, 1975-ben P. Rossi A filozófusok és a gépek — Vázlat Galileo Galileiről, Galilei-per a XX. században címmel jelent meg nagyobb tanulmány Galileiről.

Galilei személye és sorsa az írókat is megfogta. Bertold Brecht róla írt színműve magyarul is megjelent (Galilei élete. Színmű. Bp. 1958. Európa). Németh László drámát írt Galileiről, ez 1957-ben jelent meg először a Szépirodalmi Kiadónál. Azóta 1960-ban, 1963-ban, 1977-ben, 1980-ban születtek új kiadásai.

Galilei fontosabb művei, az 1610-es Sidereus nuncius, az 1613-as Istoria e dimostrazioni intorno alle macchie Solari, az 1632-es Dialogo...sopra i due massimi sistemi del mondo. Az első kettő magyarul nem olvasható, pedig a legelső távcsöves megfigyelések élményeit és eredményeit is tartalmazza. (Elgondolkodtat, hogy a magyar anatórcsillagászok is hányszor említették fel a Galilei-élményt anélkül, hogy ismerték volna a Galilei első távcsövezését bemutató alapműveket.)

A Dialogo első magyar nyelvű, de

rövidített változata M. Zemplén Jolán fordításában megjelent *Mozog-e a Föld?* címmel (Bp. 1947), ugyanezt a fordítást később is kiadták (Párbeszéd a két legnagyobb világrendszerről, a ptolemaiosziról és a kopernikusziról, Bp. 1959. Európa). Ez is kivonatos volt, a teljes műnek csak ötödrésze. Ez még egyszer megjelent (Bukarest, 1983. Kriterion, Téka sorozat).

Ha a teljesség kedvéért megemlítjük Günther Radczum könyvét (*Máglyák és csillagok*, Bp. 1963. Móra), amely együtt mutatja be Kopernikusz, Bruno, Kepler és Galilei életét, akkor sem nevezhető túl soknak az "Öt Nagy"-ról írt könyvek száma. A kiadottak is általában regényes stílusúak, legtöbbjük több évtizede íródott. Nem valószínű, hogy azóta a csillagászat történeti kutatás semmi érdekeset nem hozott felszínre róluk. E neves csillagászok eredeti műveinek hazai kiadását illetően pedig siralmas a helyzet. A fordítóknak és a kiadóknak volna mit tenniük ezen a téren.

Külföldi csillagászok könyvei

Isaac Newton (1643—1727) sok ponton kapcsolódik a csillagászat történetéhez. Életrajzát Sz.I. Vavilov írta meg, *Isaac Newton* (Bp. 1948) címmel. Majd V. Marian Newton, a tudomány építője (Bukarest, 1964) c. könyve következett. Újabbán Veckerdi László Így élt Newton (Bp. 1977. Móra) c. könyve jelent meg.

Főbb művei, az 1687-es *Philosophiae naturalis principia mathematica* és az 1704-es *Optics*. Nem a teljes művek, de bővebb válogatások megjelentek magyar fordításban is. Az egyik kötet címe: *A világ rendszeréről és egyéb írásk* (Bp. 1977. Európa, Magyar Helikon sorozat). A másiké: *A Principiából és az Optikából. Levelek Richard Bentleyhez* (Bukarest, 1981. Kriterion, Téka sorozat).

Szerencsére megemlíthető még Bernard de Bovier de Fontenelle (1657—1757) népszerű csillagászati könyve is. Az eredeti mű 1686-ban

jelent meg *Entretiens sur la pluralité des mondes* címmel, ezt magyarul *Beszélgetések a világok sokaságáról* címmel (Bp. 1979. Európa, Magyar Helikon sorozat) adták ki.

NEWTON A VILÁG RENDSZERÉRŐL

MAGYAR HELIKON

A külföldi híres csillagászok életrajza és művei közül az összes többi a magyarul olvasók számára ismeretlen maradt. Sem az ókori, sem a középkori, sem az újabb kori nagyhatású csillagászokról könyv nem jelent meg. Ha megemlítjük Ptolemaiosz, Regiomontanus, Gassendi, Huyghens, Hevelius, Halley, Bradley, Cassini, Herschel nevét, látjuk, hogy bizony akadnak még fehér foltok munkásságuk ismeretében.

Könyvek hazai csillagászokról

Mikoviny Sámuel (1700—1750) matematikus, térképész és csillagász. Róla Deák Antal András írt könyvet *A "Hungaria Nova" megrajzolója, Mikoviny Sámuel* (Bp. 1987). Az életrajzon kívül eredeti csillagászati megfigyeléseit is közli (pl. holdfogyatkozások), melyeket földrajzi helymeghatározásokhoz használt.

Hell Miksa (1720—1792) szemé-
lyével több könyv is foglalkozik.
Herman Ottó Északi madárhegyek tá-
járól (Bp. 1893. TIT) című könyvében
Hell életét (311—321. p.) és Hell
és Sajnovics naplóját (483—550.p.)
közli. Pinzger Ferenc első könyve
Hell és Sajnovics vardói útja (Ka-
locsa, 1912) című, majd Hell Miksa
emlékezete. Születésének kétszáza-
dik évfordulójára, különös tekin-
tettel vardói útjára (II. rész Bp.
1920. MTA; II. rész Bp. 1927. MTA,
utóbbiban Hell levelezése) címmel
két további könyvet adott ki. Kö-
vetkezett Kiskán Emil: Hell Miksa,
a magyar csillagász (Bp. 1943). Vé-
gül Zétényi Endre írt tanulmányt
Hell Miksa csillagász címmel (Eger,
1970).

Sajnovics János (1733—1785)
életéről is több könyvet adtak ki.
Hám Sándor Sajnovics János élete
és Demonstratioja (Esztergom, 1889)
az első. Kiskán Emil Tordasi és Ká-
lózi Sajnovics János (Debrecen,
1942) címmel írt könyvet. Újabbán
Lakó György: Sajnovics János (Bp.
1973. Akadémiai) és Csupor Tibor
Csillag és ősi szó (Bp. 1977. Móra)
c. könyve mutatja az érdeklődést.

Tittel Pál (1784—1831) budai
csillagászcímű elsőként Albert Fe-
renc írt Tittel Pál egykori főegy-
házmegyei áldozár, magyar királyi
egyetemi csillagász és tanár, ma-
gyar akadémiai rendes tag (Eger,
1869). Tittel Pál élete és munkás-
sága címmel adott ki könyvet Pelle
Béla és Perge Imre (Eger, 1961).
Nemrég jelent meg Varga Domokosné
és Kanyó Sándor könyve: ...csillag-
koronák éjjéli barátja. Tittel Pál
élete és működése (Bp. 1988. Akadé-
miai).

Nagy Károly (1797—1868) hicskei
csillagdaalapítóról egy nagyobb ér-
tekezés készült. Kondor Gusztáv ír-
ta Emlékeszéd Nagy Károly, a M. T.
Akadémia rendes tagja felett (Bp.
1877. MTA).

Albert Ferenc (1811—1883) csil-
lagásznkról Zétényi Endre ter-
jedelmesebb művet (Eger, 1962).

Konkoly Thege Miklós (1842—
1916) kora legnagyobb hatású, leg-

többet észlelő és publikáló csilla-
gász volt, mégis róla szóló
részletes életrajzi könyvünk. Szü-
letése centenáriuma írt Steiner
Lajos Konkoly Thege Miklós t. tag
emlékezete címmel (Bp. 1943. MTA)
egy bővebb anyagot. A mai amatőr-
csillagászok számára nagyon fontos
és tanulságos lenne személyéről egy
bővebb életrajz.

Fényi Gyula (1845—1927) napész-
lelő csillagászcímű Bíró Bertalan
írt könyvet A napkutató Fényi Gyula
címmel (Bp. 1942.).

Gothard Jenő (1857—1909) a Vas
megyei Herényben észlelő neves
csillagászcímű egyrészt Bencze Sán-
dor írta meg Gothard Jenő című
könyvét (Szombathely, 1957. TIT),
másrészt Vértési Péterné állított
össze egy életrajzot és bibliográ-
fiát tartalmazó kötetet (Szombath-
hely, 1981).

Becsüljük meg könyvespolcunkon
ezeket a néha vékony köteteket, és
kívánjuk, hogy legyen még több ha-
zai csillagászcímű részletes élet-
és pályarajzunk.

KESZTHELYI SÁNDOR

A szerkesztő megjegyzése. A t.
Szerzőnek teljesen igaza van abban,
hogy régi csillagászcímű is kevés,
ami magyarul megjelent. Ezen azon-
ban jelenleg nem lehet segíteni.
Többször kezdeményeztem, hogy le-
fordítanám a hazánkban található
csillagászati irodalmat a kódexek-
től kezdve, és/vagy elkészítenék
egy szöveggyűjteményt az alampüve-
kből (Tycho, Kepler, Kopernikus stb.
műveiből.) De reményt sem találtam
erre, hogy ezt kiadnák. Annyit si-
került tenni, hogy lefordítottam
Tycho önéletrajzát a Historia Cae-
lestisből, és ez meg is jelent a
Csillagászati évkönyvben (1981). De
már nem álltak velem szóba, amikor
a De revolutionibus fordítására
ajánkoztam. Így hát csak annyit
tudok tenni, hogy könyveimbe beil-
leszttem egy-egy kis részlet fordítá-
sát e művekből, mint pl. készülő
asztrológia-szidó könyvembe a Har-
monices mundi egy kicsi részletét...
(Csaba György Gábor)